

BİR ESKİ OĞUZ TÜRKÇESİ METNİ “HİKÂYE-İ FÂTİMA” VE DİL ÖZELLİKLERİ*

Yrd. Doç. Dr. Şaban DOĞAN**

ÖZ

Eski Oğuz Türkçesi metin çalışmalarının sayısal bakımdan oldukça ileri bir noktaya ulaştığı malumdur ancak bu çalışmaların yeterli olduğunu söylemek güçtür. Günümüzde bu metinler kullanılarak bir taraftan Eski Oğuz Türkçesi ile Osmanlı Türkçesi ve Türkiye Türkçesi arasında karşılaştırmalı çalışmalar yapılırken, diğer taraftan da eldeki bilgiler ve neşri yapılan metinler ışığında Eski Oğuz Türkçesi ağızları ile ilgili çalışmalar yapılmaktadır. Eski Oğuz Türkçesinin ağızları üzerinde yapılan çalışmalar oldukça yenidir. Elde ses kaydının olmadığı tarihî dönem ağızlarının tespitinde yararlanılacak yegâne malzemenin yazılı metinler oluşu bu çalışmaların önündeki en büyük engeldir. Tarihî dönem ağız çalışmalarında halk için kaleme alınmış metinlerin ağız özelliklerini yansıtmaya ve söz varlığı bakımından dinî, tarihî, ilmî vb. metinlerden daha faydalı olacağı, bu türden eserlerde ağız özelliklerinin daha kolay tespit edilebileceği muhakkaktır. Bu sebeple de Eski Oğuz Türkçesi ağız çalışmalarında öncelikli olarak halk için kaleme alınmış ve halkın kullandığı dili merkeze alan metinler tercih edilmelidir. Bu türden eserler arasında önemli bir yer tutan halk hikâyeleri ve o hikâyelerden birisi olan “Hikâye-i Fâtıma” bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Çalışmada Eski Oğuz Türkçesi Dönemi halk hikâyeleri hakkında kısa bilgi verilecek; “Hikâye-i Fâtıma” adlı hikâyenin, yazım özellikleri, ses ve şekil bilgisi açılarından değerlendirilmesine çalışılacak, hikâyenin metni çalışmanın sonunda ek olarak sunulacaktır. Çalışmada amaçlanan bu türden eserlere dikkat çekmek ve halk hikâyelerinin Eski Oğuz Türkçesi ağızlarının tespitinde kullanımının önemini vurgulamaktır.

ANAHTAR KELİMELEER: Eski Oğuz Türkçesi, Halk Hikâyesi, Hikâye-i Fâtıma

AN OLD OGHUZ TURKISH TEXT “HİKÂYE-İ FÂTİMA” AND LANGUAGE FEATURES

ABSTRACT

It is known that text studies regarding Old Oghuz Turkish have reached an advanced point in terms of quantity, but it is still hard to say that they are academically adequate. Today, with the help of these texts, we have many studies comparing Old Oghuz Turkish to Ottoman Turkish and Turkish used in today's Turkey as well as those aiming to examine Old Oghuz Turkish accents using the data at hand and the texts published so far. The studies of Old Oghuz Turkish accents are relatively recent. The fact that only material to draw conclusions about these accents is the written accounts at a time when there was no voice record makes this research field an especially challenging one. It is evident that the materials chosen from a specific time in history are more beneficial in terms of reflecting the features of accents and vocabulary than historical, religious and scientific texts. Therefore, it is important that the researchers focus more on the texts written for the general public in addition to those using that very language. This study deals with one of such texts, “Hikâye-i Fâtıma” and gives brief information on stories dating back to the time of Old Oghuz Turkish. Besides, it aims to examine the structure of “Hikâye-i Fâtıma”, paying special attention to its morphology, phonetics. The text itself is included at the end. What this study tries to attain is to attract attention to these stories and to the significance of them in determining the accents of a given period in history.

KEYWORDS: Old Oghuz Turkish, Folk Tales, Hikâye-i Fâtıma

* Bu makale, Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi tarafından 13-15 Ekim 2011 tarihleri arasında gerçekleştirilen, Tarihî Gelişimi İçindeki Oğuz Türkçesi ve Kadı Burhaneddin Uluslararası Çalıştayında sunulan bildirinin gözden geçirilmiş şeklidir.

**Abant İzzet Baysal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, sdogan@ibu.edu.tr

Destan nitelikli manzum hikâyeler Türk edebiyatına erken denilebilecek bir dönemde girmiş edebiyat ürünleri arasındadır. Daha çok mesnevî tarzında ve genellikle aruzun fâilâtün fâilâtün fâilün kalıbıyla yazılan bu türden dinî hikâyeler daha çok, halka dinî coşku ve mesaj verme amacına hizmet etmek için kaleme alınmıştır. “Muhammed Hanefî, Kesikbaş, Geyik hikâyesi, Cümcüme Sultan vb. adlarla bilinen bu manzum hikâyeler, Hamzanâme, Battalnâme gibi destanlarla, gerek konu, gerekse biçim bakımından benzer özellikler taşırlar (Önler 1990:197).” Dinî bir olayın olağanüstülüklerle süslenerek dile getirildiği, İslam tarihinin önemli bir şahsiyetinin kahramanlıklarının ele alındığı bu hikâyelerden kütüphanelerimizde çok sayıda yazma vardır. Bu durum onların halk arasında yaygın olduğunu, okunup dinlendiğini göstermektedir. “Bu tür hikâyeleri halk edebiyatı ürünleri içinde saymak daha doğru olur. Bunlar gerek konularının basitliği, gerekse yalın bir halk diliyle yazılmış olmaları yönünden klasik mesnevîlerden ayrılırlar (Önler 1991:371).”

Agah Sırrı Levend, bu tür hikâyelerin Battal-nâme, Danişmend-nâme, Hamza-nâme, Ebu Müslim gibi mensur olanlarının XIII. yüzyılda Selçuklu İmparatorluğu'nun son devirlerinde Anadolu'da geniş halk kitleleri tarafından bilinip okunduğunu, manzum olanlarının ise XIV. yüzyıldan sonra Anadolu'da kaleme alındıklarını ifade eder (Ayrıntılı bilgi için bk. Levend 1998:122-148). Amil Çelebioğlu ise bu türden mesnevîlerle Anadolu sahasında ilk defa 13. yüzyılda karşılaştığını belirtir (Çelebioğlu 1999:33). Agah Sırrı Levend, Türk Edebiyatı Tarihi adlı eserinde bu hikâyeler hakkında bilgi vererek oldukça ayrıntılı bir tasnif yapmıştır.

Bu çalışmada bir Eski Oğuz Türkçesi metni olan ve yukarıda ana hatlarıyla bilgi verilen hikâyeler arasında yer alan “Hikâye-i Fâtıma” adlı eserin bir nüshası ele alınmış, nüshanın fiziksel nitelikleri, diğer nüshalar arasındaki yeri ve önemi vurgulanarak yazmayı benzer metinlerden farklı kılan hususlar hakkında bilgiler verilmiş, eserin dil özellikleri üzerinde durularak, bu türden metinlerin Eski Oğuz Türkçesi çalışmalarına yapabileceği katkılar değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Eserin Fiziksel Özellikleri: İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emiri Koleksiyonu 1412 arşiv numarasına kayıtlı eser sırtı bez, yüzü kâğıt kaplı, her sayfasında 15 satır bulunan 7 varaktan ibarettir. Yazmanın 3b ve 4a yaprakları kısmen yırtılmış, bu sebeple de manzum olan eserde iki yaprakta sekiz mısra yer alan bazı sözcükler okunamaz duruma gelmiştir. Yırtık bölümler diğer nüshalardan bulunarak çalışmanın metin bölümüne eklenmiş eklenen bu bölümler de metinde köşeli ayraç [ ] içerisinde gösterilmiştir. Metnin 3b yaprağının yedinci satırında bir sözcük beytin gördüğümüz nüshalarının hiçbirinde bulunmaması sebebiyle eksik kalmış, o bölüm de köşeli ayraç içerisinde sıra noktalarla [...] gösterilmiştir. Yazmanın 2-a varağında 10 numaralı beytin ikinci mısrası eksiktir. Bu eksik mısra ve okunamayan iki sözcük metin bölümünde sıra noktalarla gösterilmiştir. Nesih hatla ve harekeli olarak yazılan metnin iyi durumda olduğunu söylemek güçtür. Nemlenme sebebiyle olsa gerek arka sayfalarında yer alan yazı izlerinin karışması yüzünden bazı sayfaların okunması oldukça zordur.

Yazmanın diğer nüshalar arasındaki yeri ve önemi: Eser kataloglarda Hikâye-i Fâtıma, Destan-ı Fâtıma, Vefât-ı Fâtıma, Vefât-ı Fâtımatü'z-Zehrâ, Mevlid-i Hazreti Fatıma vb. isimlerle geçmektedir. Eserin kütüphanelerimizde tespit edebildiğimiz on dört nüshası bulunmaktadır. Mesnevî tarzında kaleme alınan manzum hikâyelerin birkaçının tek eserde toplandığı ve kataloglama işlemi sırasında bazılarının gözden kaçırılmış olabileceği gerçeğinden hareketle bu sayının çok daha yüksek olduğunu söylemek mümkündür. Eserin tespit edebildiğimiz nüshaları şunlardır:

Bosna-Hersek Gazi Hüsrev Kütüphanesi Türkçe Yazmaları 2674, 6818, R- 8154, Oxford Bodleian Kütüphanesi Türkçe Yazmaları MS Ind.Inst. Turk. 25/1, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu A 2664/2, A 3881/11, A 8624/3, A 9491/6, Vatikan Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Vat. Turco 17/2, Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Mecâmi Türkî 12, Mısır-Kahire Hidiv Kütüphanesi Türkçe Yazmaları 9108/3, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 3091, Millet Kütüphanesi Ali Emiri Manzum 1412

Hikâye-i Fâtıma adlı eserin dört nüshası tarafımızdan görülmüştür. Görülen nüshaların (06 Mil Yz A 8624/3, 06 Mil Yz A 9491/6, AE Manzum 1412, Durmuş Topal nüshası) tamamı harekelidir. Yazmaların üçünde, birden çok hikâye yer almaktadır. Yazma eser kütüphanelerinde yer alan bu türden eserlerin hemen tamamında eserlerin bu özelliği dikkat çekmektedir. Bu durumu eserlerin kullanılış amacıyla izah etmek mümkündür. Bu eserler muhtemelen halk arasında yapılan sohbet toplantılarında okunmak üzere bir araya getirilmiştir.

Millî Kütüphane Yz A 8624 arşiv numaralı nüshada Nazm-ı Vefât-ı Fatıma, Hikâyet-i Güvercîn, Hikâye-i Geyik, Nazm-ı Vefât-ı Hazreti İbrâhîm, Dâstân-ı Veysel-Karânî, Şerh-i Mevlid-i Şerîf adlı eserler bulunmaktadır. Bu nüshanın istinsah yeri, istinsah tarihi ve müstensihî bilinmemektedir. Harekeli nesihle yazılmış nüsha her sayfasında 9 satır bulunan 86 varaktır. Bu nüshadaki Vefât-ı Fatıma 96 beyittir. Bu nüshada yer alan hikâyeler Muhammet Kuzubaş tarafından yayımlanmıştır (Kuzubaş 2007). Çalışmada dil incelemesi yapılmamış, sadece hikâyelerin metin kısımları verilmiştir.

İnceleme fırsatı bulduğumuz ikinci nüsha Millî Kütüphane Yz A 9491 arşiv numarasında kayıtlıdır. Bu nüshada Destân-ı İbrâhîm, Hikâye-i Kız ve Cuhûd, Risâle fî Beyanı Ahvâl-i Cân ve Ten, Hikâye-i Câbir Ensârî, Kitâb-ı Masûmîn ve Hikâye-i Hazret-i Fâtıma adlı hikâyeler yer almaktadır. Harekeli nesihle yazılmış nüshanın istinsah yeri, istinsah tarihi ve müstensihî bilinmemektedir. Baştan ve sondan eksik olan nüsha, her sayfasında 15 satır bulunan 30 varaktır. Hikâye-i Hazret-i Fâtıma 149 beyittir.

Durmuş Topal nüshası ise Türkiye Diyanet Vakfı tarafından baskısı yapılmış bir nüshadır. Yayınevi tarafından Alevî Bektâşî Klasikleri arasında tıpkıbasımıyla birlikte çeviri yazısı da verilen çalışmada Dâstân-ı İbrâhîm Edhem, Dâstân-ı Fâtıma ve Dâstân-ı Hâtun adlı hikâyeler yer almaktadır (Söylemez 2007). Harekeli nesihle yazılmış nüsha her sayfasında 15 satır bulunan 19 varaktır. Bu nüshanın da müstensihî, istinsah yeri ve istinsah tarihi yoktur. Dâstân-ı Fâtıma 123 beyittir.

Çalışmamıza kaynaklık eden Millet Kütüphanesi Ali Emiri Manzum 1412 arşiv numarasında kayıtlı nüshayı diğer nüshalardan ayıran, önemli ve özel kılan birden çok husus vardır. Bu nüshada eserin son yaprağında telif tarihi, müellifin mesleği ve eserin yazıldığı yer; 2-b/11 numaralı beyitte de ve müellifin adı geçmektedir:

bu kitâb edirmede oldı tamâm / anı tertîb eyledi düzdi imâm
bu imâm meşcid-i kara bulut / bir za‘îf ‘âciz ve aḥḫar vücûd
mağfîret rûzı kıl ana yâ ḡafûr / râzı ve şâkir ol andan yâ şekûr
vâlideyni yarlıḡa hem ilâh / cenneti anlara kılıḡıl cây-gâh
hem cemî‘ müslimîn müslimât / kim var-ısa mü‘minîn mü‘minât
kamusından râzı olḡıl yâ raḫîm / yâ mecîd ve yâ kadîm ve yâ muḫîm
ger dersenḡ bunda hicretten su‘âl / yıl sekiz yüz daḡı ḡoksan yedi al
taḡrı raḫmet eylesün ol cân için / fâtiḡa iḡsân ede yârân için
oḡıyana diḡleyene ḡoş selâm / cennet içre vër olara ḡoş maḡâm (7-a/5-14)
anlaruḡ olam ḡayf-ı ḡülbengi *halîl* / tâ kıyâmete olsa gerekdür mürîd (2-b/11)

Yukarıdaki beyitlerden eserin hicrî 897 (M. 1491-1492) yılında Edirne Karabulut Mescidi İmamı Halil tarafından yazıldığı anlaşılmaktadır. Yine eserin 7-a varlığında derkenara târih-i telif 897 notu düşülmüştür. Telif tarihi itibarıyla Eski Oğuz Türkçesi metni olan eserin diğer nüshalara kaynaklık etmiş olduğu inancındayız ki bu konudaki değerlendirmelerimiz eserin içeriği ele alınırken ifade edilecektir.

Nüshayı diğerlerinden farklı kılan bir diğer husus da birden fazla hikâyeye içermemesidir. Bu nüshada diğerlerinin aksine sadece bir hikâyeye ve hikâyenin bitiminde de ara verilmeden yazılan bir nasihat-nâme yer almaktadır. Eserin bu özelliği müellif hattı olma ihtimalini güçlendirmektedir. Diğer nüshalarda birden çok hikâyeye bulunması onların, sonraki dönemlerde farklı şahıslar tarafından telif/istinsah edilmiş hikâyelerin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş metinler olabileceğini düşündürmektedir. Bu yazmada tek hikâyeye bulunması onun telif edildiği dönemde ya da o döneme çok yakın bir zamanda kaleme alındığını göstermektedir.

Eserin Eski Oğuz Türkçesi Çalışmalarına Yapabileceği Katkıları: Eski Oğuz Türkçesi metin çalışmalarının oldukça ileri bir seviyeye ulaştığı söylenebilir. Eski Oğuz Türkçesinin bilinen ilk metinlerinden itibaren birçok metin üzerinde ciddi çalışmalar yapılmış, dinî, tarihî, edebî, tıbbî vs. birçok metin kapsamlı olarak değerlendirilmiştir. Öyle ki bazı çevrelerde artık tarihî metin çalışmalarının yeterli seviyeye geldiği, bundan sonra yapılacak çalışmaların Eski Oğuz Türkçesine katkı sağlayamayacağı görüşü hâkimdir. Yapılan çalışmaların Eski Oğuz Türkçesinin dil özelliklerini ana hatlarıyla ortaya çıkardığı doğrudur ve dil çalışmalarının sadece dönemin dil özelliklerini ortaya koymaktan ibaret olduğu düşüncesinden hareket edilirse metin çalışmalarının malumu ilamdan öteye gidemeyeceği de söylenebilir. Ancak meseleye tarihî metin çalışmalarında ağızların ve alt ağız gruplarının tespiti noktasından bakıldığında zaman manzara biraz daha farklı bir görünüm arz etmektedir.

Konu Eski Oğuz Türkçesi ağızları açısından ele alındığında şimdiye kadar üzerinde çalışma yapılmış metinlere yenilerinin eklenmesi mümkün ve hatta zaruridir. Son zamanlarda Eski Oğuz Türkçesi ağızları/alt ağız grupları üzerine birbirinden kıymetli çalışmalar yapılmaktadır. Bunlardan ilk akla gelenler Leyla Karahan, Gürer Gülsevin, Hayati Develi, Musa Duman ve Ali Akar'ın çalışmalarıdır. Karahan, çalışmasında Anadolu ağızlarıyla Eski Oğuz Türkçesi eserlerindeki standart dil özelliklerini karşılaştırmış, batıda Bolu'dan güneyde Ankara'nın kuzeyini, doğuda Malatya, Sivas, Amasya'yı içine alan bölge ağızları ile Eski Oğuz Türkçesi arasında benzerliğin diğer bölgelere oranla daha çok olduğunu ifade etmiştir (Karahan 2007:929-938). Gürer Gülsevin Eski Oğuz Türkçesi ağızlarıyla ilgili çalışmalarda dikkat edilmesi gereken hususlar, sınıflandırmada kullanılması gereken kıstaslar ve bu kıstasların nasıl kullanılabileceğiyle ilgili çok önemli bir çalışmaya imza atmıştır (Gülsevin 2010:193-207). Ali Akar tarafından yapılan bir çalışmada da lehçeleşme olgusu ele alınarak Eski Oğuz Türkçesi bu açıdan değerlendirilmiş, Eski Oğuz Türkçesinin lehçeleşme evresi üzerinde durulmuştur (Akar 2010:15-29). Yine Hayati Develi'nin Eski Türkiye Türkçesi Ağızlarının Sınıflandırılması (Develi 2008:212-230) adlı çalışması ve Musa Duman'ın Eski Oğuz Türkçesi metinlerinde yer alan dil uyumuna aykırı örneklerin ağız özelliğiyle açıklanabileceği düşüncesinin işlendiği makalesi de bu konuda zikir edilmesi gereken çalışmalardır (Duman 2008:11-20).

Eski Oğuz Türkçesi ağızları üzerine yapılmış çalışmalarda öne çıkan iki önemli husus vardır. Bunlardan birincisi Leyla Karahan tarafından dile getirilen Eski Oğuz Türkçesinin hangi ağızı kaynak aldığı meselesi, ikincisiyse Eski Oğuz Türkçesi eserlerindeki standart dışı yapıların alt ağız gruplarını temsil edebileceğidir.

Yukarıda da ifade edildiği gibi metin çalışmalarına Eski Oğuz Türkçesinin kaynak aldığı ağız ve eserlerdeki alt ağız gruplarının izleri konuları çerçevesinden bakılacak olursa karşılaştırmalı çalışmaların yapılabilmesi için metin neşrinin devam etmesi faydalı olacaktır. Konuyla ilgili olarak birkaç noktaya dikkat çekmek istiyoruz.

Şimdiye kadar yapılan tarihî metin çalışmalarında meseleye ağız çerçevesinden bakılmadığı için birçok araştırmacı eserlerdeki çeşitli dil uyumsuzluklarını metinde tek şekilliliği sağlamak adına değiştirmiştir (örnekler için bk. Duman 2008). Bu eserlerin yeniden incelenerek uyumsuzlukların sağlıklı biçimde ortaya konmasına ihtiyaç vardır.

Neşri yapılan metinlerin birçoğunun istinsah yeri, istinsah tarihi, müstensihisi ile ilgili ciddi belirsizlikler vardır. Araştırmacılar ağız merkezli çalışmadıkları için bu hususu göz ardı edebilmekte, nüsha seçiminde -belki de haklı olarak- daha kolay okunabileceklere öncelik vermektedirler. Dolayısıyla da bu tür metinlerde yer alan Standart Eski Oğuz Türkçesi dil özelliklerine aykırı kullanımlar eserin geç dönem istinsahı olma ihtimaline bağlanabilmektedir.

İşlenen eserlerin konu bakımından daha çok edebî nitelikli olmaları da alt ağız gruplarıyla ilgili çalışmalarda karşılaşılan bir diğer problemdir. Edebî zevkin üst seviyede temsil edildiği bu eserlerde alt ağız gruplarının izlerine rastlamak diğer eserlere oranla daha zordur.

Edebî endişeden ve estetik kaygılardan uzak, halka dinî coşku ve mesaj verme maksadıyla yazılan eserlerin hem Eski Oğuz Türkçesinin temel aldığı ağız ya da ağızların hem de alt ağız gruplarının tespitinde diğer eserlerden çok daha kullanışlı olacağı açıktır. Zira halk için kaleme alınan eserlerde müellif ve müstensihlerin dili günlük hayatta kullanılan biçimiyle kullanmış olması ihtimali diğer eserlerle oranla daha fazladır.

Üzerinde çalıştığımız eserin müellifi ve telif tarihi bilinmektedir ki bu durumun tarihî metin çalışmalarından hareketle yapılacak ağız araştırmaları açısından sağlayabileceği birkaç avantaj vardır. Müellifin ve telif tarihinin bilindiği eserler kanaatimizce alt ağız grupları özelliklerini tespitinde yardımcı olabilir. Daha da önemlisi müellif/müstensihin yaşadığı yer, eseri kaleme aldığı bölge biliniyorsa o bölgenin demografik yapısı yardımıyla eserde yer alan ağız özellikleri günümüz ağızları ile ilişkilendirilebilir. Elimizdeki eserin müellifi Edirne Karabulut Mescidi İmamı Halil'dir. Eser Edirneli/Edirne'de yaşayan bir şahsiyet tarafından kaleme alınmıştır. Alt ağız grubu tespitinde bu bilginin işe yarayacağı muhakkaktır.

Eserin İçeriği: 184 beyitten oluşan eserin ilk 129 beyti asıl konunun işlendiği hikâye kısmıdır. Kitabın ilk sayfasında Ali Emîrî Efendi'nin el yazısıyla düştüğü “yazık ki bu kitabın üst tarafı evrak arasında kaybolmuştur” notu eserin başlangıç kısmında eksiklik olduğunu göstermektedir: Diğer nüshalarla yaptığımız karşılaştırmadan hareketle eserin baştan bir varağının kaybolmuş olabileceği düşüncesindeyiz. Diğer nüshalar “İşit imdi fâtıma aḥvâlini / kim resûlden sonra n'oldi ḥâlini” beytiyle başlayıp Hazreti Fatma'nın peygamberin vefatından sonra yaşadığı acının ve ona kavuşma isteğinin dile getirildiği, Hazreti Fatma'nın sürekli ağladığı, daha sonra Hazreti Ali'ye tövbe etmek ve ağlamak için bir kulübe yaptırmasını istediği beyitlerle devam etmektedir. Eldeki nüshada bu bölüm yoktur. Nüshalar arasında tutarlılık olmaması sebebiyle bu bölüm diğer nüshalardan alınmamıştır ancak bu bölümün diğer nüshalarda ortalama 30-35 beyit olduğu dikkate alınırsa eserin sadece ilk varağının eksik olduğunu ifade etmek yanlış olmaz.

Hikâyeyi kendi içerisinde birkaç alt bölümde incelemek mümkündür. Eserin ilk alt bölümü olarak değerlendirilebilecek bölüm yukarıda verilen ilk 30-35 beyittir ki bu bölümde Hazreti Fatma'nın, babasının vefatı ardından düştüğü durum anlatılmıştır.

Diğer bölüm yazmanın ilk varağından itibaren Hazreti Fatma'nın son günlerinin ele alındığı bölümdür. Bu bölüm Hazreti Muhammed'in Hazreti Fatma'ya rüyasında ölüm zamanının yaklaştığını, ayrılıklarının artık sona ermek üzere olduğunu söylemesiyle başlar, Hazreti Fatma'nın yaptığı hazırlıklar, evlatlarından ayrılacağı için çektiği acı ve durumu eşi Hazreti Ali'ye aktardığı ifadelerle devam eder. Bu bölümde Hazreti Fatma'nın evlatlarından ayrılacağı için duyduğu derin üzüntünün yine onun ağzından dile getirildiği on *beyitlik* “firāk-nāme-i fāṭimatü'z-zehrâ raḏıyallāhü 'anhâ” başlıklı bir gazel yer almaktadır. Gazelde özellikle Kerbelâ olayına temas edilmekte, Hazreti Hasan ve Hazreti Hüseyin'in şahadetleri işlenmektedir. Gazelin son beytinde eserin müellifinin adı da verilmektedir ki yukarıda bu hususa temas edilmişti. Firak-nāme bölümü gördüğümüz tüm nüshalarda

bulunmaktadır. Gazelden sonra Hazreti Ali ile Hazreti Fatma'nın karşılıklı konuşmalarının yer aldığı kırk altı beyitlik bir bölüm vardır. Bu bölümde Hazreti Fatma eşinden, çocuklarına ölümünden sonra iyi bakmasını rica eder. Yine bu bölümde Hazreti Muhammed'in Hazreti Fatma'yı Hazreti Ali ile evlendirmesinin anlatıldığı beyitler de ilginçtir. Baba evinden çıkmak istemeyen Hazreti Fatma'ya Allah, Cebrail vasıtasıyla ahirette Müslümanlara şefaathane edeceğine dair bir hüccet mektubu vermektedir. Hazreti Fatma, eşine bu mektubu kefenine koymasını söyler.

Eserin bundan sonraki bölümü Hazreti Fatma'nın vefatı ve defnedilmesine ayrılmıştır. Bu bölümde Hazreti Fatma namaz kılar, yıkanır, Kuran okur, kendisini kefenler, yüzünü bir kilimle kapatır ve vefat eder. Hazreti Hasan ve Hüseyin'in annelerinin ölümleriyle içine düştükleri acının da anlatıldığı bu bölüm diğer nüshalarda biraz daha ayrıntılı işlenmiştir.

Eserin son bölümünde Hazreti Fatma'nın defnedilmesi anlatılmaktadır. Hazreti Ali eşinin cenazesini tekrar yıkayarak Hazreti Muhammed'in kabrinin bulunduğu yere getirir. Burada ashabin ağzından Hazreti Muhammed'e söylenmiş bir gazel yer almaktadır. “*fâtımañdur bu gelen*” redifli gazelde Hazreti Fatma'nın yaşantısı ve dünyada çektiği sıkıntılar anlatılmıştır. Hikâye on beyitlik bu gazelin ardından aşağıdaki iki beyitle son bulur:

ğolların çıkardı kabirden hemân / aldı elinden 'alînün ol zamân
yanına aldı nevârüs eyledi / hoş mısın kızum şafâ geldiñ dedi

Yazmanın bundan sonraki bölümü 55 beyitlik bir nasihat-nâmedir. Aynı vezinle ve hiç ara verilmeden yazılmış bu bölümün de eserin parçası olarak düşünüldüğünü ve hazırlandığını ifade etmek mümkündür. Eser aruzun fâilâtün / fâilâtün / fâilün kalıbıyla yazılmıştır. Eserdeki gazellerin kalıbı ise fâilâtün / fâilâtün / fâilâtün / fâilün'dür.

Eserin dil özellikleri: İmlâ-fonoloji bağlantısı açısından Eski Oğuz Türkçesi metinlerinde kapalı e olup olmadığı henüz açıklığa kavuşturulamamıştır. Kapalı e'li olduğu iddia edilen kelimeler Eski Oğuz Türkçesi metinlerinde “Eski Türkçede olduğu gibi farklı iki imlâ ile değil tek bir imlâ ile ve esre veya esreli y'lerle yazılmışlardır (Korkmaz 2005:497)” Bu eserde de iki yazım şeklinin bir arada kullanıldığı görülmektedir. Aynı sözcüğün aynı sayfada iki farklı biçimde gösterildiği örneklere dahi rastlanmaktadır: dedi (ددى) (1-a/5), dedi (ددى) (1-a/5)...

Eski Türkçe döneminde kalın ve ince sıradan ünlülerle birleşme durumuna göre, ayırım yapılmaksızın kelime başında daima ötümsüz olarak bulunan t- ünsüzünün Eski Oğuz Türkçesi metinlerinde t-'yi korumak ya da d-'ye dönüştürmek bakımından ikili bir yol izlediği malumdur.

“İnce sıradan kelimelerdeki t- > d- değişimi Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde bazı istisnalarına rağmen artık tamamlanmış ve yazıya da aktarılmış olduğu için bu yönde imlâ ile telaffuz arasında bir paralellik söz konusudur. Ancak, kalın sıradan kelimelerde farklı ve yerine göre karışık bir durum söz konusudur. Çünkü, bu değişimin bir yandan geniş bir zaman çerçevesi içinde yüzyıldan yüzyıla, bölgeden bölgeye az çok değişen basamaklı bir yol almış

olması, bir yandan t'yı koruma ya da d-ye dönüştürme bakımından ağızlar ve bölgeler arasında birbirini ile zıtlaşan ve bugüne kadar süregelen birtakım ayrılıkların göze çarpması, üstelik müstensihler eliyle, eserlerin değişik kopyalarına asıllarından farklı şekillerde girmiş olması, kalın sıradan kelimelerdeki t yazılışı ile dilin ses yapısı bağlantısı açısından yer yer bazı sıkıntılar ortaya çıkarmıştır. Bu durumun bir sonucu olarak da çeşitli eserlerde t-li yazılışlar yanında d-li yazılışlara da rastlanmaktadır. Öyle ki aynı eserde t-li ve d-li iki ayrı imlâya tabi kelimeler bile vardır (Korkmaz 2005:502).”

İncelediğimiz metinde art ünlülü sözcüklerde kelime başında genellikle t- (ط) tercih edilmiştir ancak duy- ve tut- fiillerinin hem t- (ط) hem de d- (د) ile yazıldığı görülmüştür: dutan 5-a/6, dutuban 5-a/5; tutmaya 4-a/13, tutuban 4-a/9, tağlayı 1-b/9, tanmadı 1-b/13, taradı 1-b/11, tarayısar 1-b/8, taşa 1-a/11, taşdan 1-b/4, taşın 1-b/1, taşlarla 1-a/8, tınmadı 1-b/13, tınmaz 1-b/15, tokdı 1-b/10, tolmış-ıdı 1-a/2, tonanmasın 1-b/2, tur 4-b/10, tırdı 3-a/15, turugeldi 1-b/9, tuşına 1-a/9.

Metinde tur- fiilinin ekleşmiş biçimlerinde ön ses t'sinin dal (د) ile gösterildiği ve ekin -dUr şeklinde yazıldığı, yapının fiil olarak kullanıldığı zaman aslî şeklini muhafaza ettiği dikkat çekmektedir: budur 1-a/5, 2-b/13, er midür 'avrat mıdur 4-a/7, fâtımanıdur 5-a/2, vardur 2-a/1, uyısardur (1-b/6); tur (4-b/10, 5-a/11), tırdı 3-a/15, turugeldi 1-b/9.

tur- fiilinin geniş zaman üçüncü teklik kişi çekiminin ekleşmesiyle oluşan bildirme ekiyle ilgili göze çarpan bir nokta da -dUr biçiminin -dUrUr biçiminden daha fazla kullanılmış olmasıdır. -dUrUr biçimi sadece iki yerde (var durur 3-b/3, ne durur 1-a/3, 1-a/9) kullanılmışken -dUr şeklinin kullanım sıklığı on üçtür.

Eskinin devamı olarak nitelendirilebilecek bir kelimedede şahıs zamirinde zamir n'si kullanılmamıştır: geldi hâtifden olara bir şadâ (4-b/11).

Cevher fiilin yazımında ikili bir görünüm vardır. Cevher fiili kimi zaman kendisinden önceki sözcükle bitişik yazılmışken kimi zaman ayrı gösterilmiştir: olmuş-ıdı (1-a/2), yoğ-ıdı (2-a/4), geçmiş-idi (4-a/16); gıtdi idi (1-a/7), etdi idi (1-a/7), dutmuş idi (5-a/10).

Vasita hâli eki genellikle ile edatının ekleşmiş biçimiyle oluşturulmuş, bu yapı bazen birleşik bazen de ayrı yazılmıştır: anuñ-ıla (1-a/7), kan-ıla (2-b/9), bunuñ-ıla (5-a/9); hükmu'l-lâh ile (4-b/8). Bir sözcükte +n vasita hâli eki kullanılmıştır: gönlim ol vaqtın emîn oldı (4-a/1).

Eski Oğuz Türkçesi metinlerinde ilgi hâli ekinin ünlüleri yuvarlaktır ancak bu metinde yuvarlak ünlülerin yanı sıra düz ünlülerin de kullanıldığı görülmektedir. Eserin Eski Oğuz Türkçesinin standart dışı en dikkat çekici özelliği de budur. Yuvarlak ünlülü olması beklenen toplam sekiz yerde ilgi hâli ekinin ünlüsü düz olarak yazılmıştır: 'ahdıñ günü (1-a/8), kâğıdıñ içinde (4-a/2), ümmetleriñ kaydın (3-b/10), anlarıñ kaydın (5-a/8), çarhıñ işi (2-a/14), anıñ içün (2-a/7), fâtımanıñ eli (1-b/12), fâtımanıñ ola (3-b/10). İlgi hâlinde yuvarlak ünlülerin kullanım sayısı on dördür. Yüzde olarak düşünüldüğünde düz ünlülerin kullanımı yüzde otuz altıdır ki bu da oldukça yüksek bir orandır. İlgi hâli ekindeki düzleşme

metnin geç dönem istinsahı olmasına bağlanamaz zira az da olsa Eski Oğuz Türkçesinin ilk ürünlerinden itibaren ilgi hâli ekinde düz biçimler bulunmaktadır.

Ek ünlülerinin ve yardımcı ünlülerin düzlüğü/yuvarlaklığı bakımından karşılaşılan ikili kullanımlar sadece ilgi hâli ekiyle sınırlı değildir. Aynı durum üçüncü teklik kişi iyelik ekiyle iyelik eklerinin yardımcı ünlülerinde de geçerlidir. Öyle ki zaman zaman aynı sözcüğün eserin farklı yerlerinde iki farklı biçimde yazıldığı dahi görülmektedir: boynın (5-a/5) ~ boynun (3-a/8), elimde (4-a/11) ~ elümde (4-a/9), kızım (1-a/5) ~ kızum (1-a/3), sözüm (1-a/3) ~ sözü (1-a/5).

Birinci teklik kişi iyelik ekinin yuvarlak olması beklenen yardımcı ünlüsü yukarıdaki üç örnek [elümde (4-a/9), kızum (1-a/3), sözü (1-a/5)] dışında düz olarak işaretlenmiştir: cânıma (3-a/9), düşümde (2-a/11), gönlüm (4-a/1), gönlümün (1-a/12), katıma (1-a/10), kızım (1-a/5), (1-a/6), (3-b/7), rûhımı (3-a/10), sözüm (1-a/3), sözüme (3-b/7), elimde (4-a/11).

Teklik ikinci şahıs iyelik ekinin yardımcı ünlüsünün istisnasız yuvarlak gösterildiği metinde birinci şahıs iyelikte daha çok düz ünlü kullanılması oldukça ilginçtir.

Eserde yükleme hâli eki için üç farklı şekil kullanılmıştır. Eski Oğuz Türkçesinin asıl yükleme hâli eki olarak kullanılan +I'nın yanı sıra yine Eski Oğuz Türkçesi metinlerinde sıklıkla görülen ve eksiz belirtme olarak nitelendirilebilecek zamir n'sinin yükleme hâli eki göreviyle kullanıldığı ve bazen de yükleme hâlinin iyelik ekiyle karşılandığı görülmektedir: *kendüni* yudı kefenledi hemân (4-b/5); fâtıma ol dem iletđi *kulağın* (1-a/4); ey 'acebe kim yuyıyardur *başıñuz* (1-b/7)...

İsim-fiil eki olarak sadece -mAk, sıfat-fiil eki olarak da -AcAk ve -An ekleri kullanılmıştır. İsim-fiil ve sıfat-fiil eklerine oranla kullanım çeşitliliği bakımdan zarf-fiillerdeki zenginlik dikkat çekmektedir. Zarf-fiil eklerinden -I/-U, -A, -IcAk, -Up, -UbAn, -UbAnIn eklerinin kullanıldığı metinde bir örnek dışında Eski Oğuz Türkçesinin standart yapısı dışına çıkmamıştır. Metnin 2-a/7 numaralı beytinde Eski Oğuz Türkçesinde sürekli yuvarlak ünlülü şekliyle kullanılan -Up zarf-fiil ekinin ünlüsü düz olarak gösterilmiş, ayrılıp biçiminde yazılması beklenen sözcük ayrılıp şeklinde yazılmıştır.

Metinde görülen geçmiş zaman, gelecek zaman, geniş zaman, öğrenilen geçmiş zaman yapılarıyla; emir, istek ve şart kipleri kullanılmıştır. Bu kullanımlarda diğer Eski Oğuz Türkçesi metinlerinden farklılık gösteren yapılar yok gibidir. Zaman ve kip eklerinin kullanımıyla ilgili şu hususları vurgulamakta yarar vardır. Gelecek zaman ağırlıklı olarak -IsAr ekiyle karşılanmış [görisersin (2-b/7), diyiserem (4-a/9), ayrılısaruz (2-b/3)] kimi zaman da -A istek eki [kalka (4-a/5), dirile (4-a/5), olalar (4-a/6)] gelecek zaman eki olarak kullanılmıştır. İki yerde *sA+gerek* yapısı gelecek zaman fonksiyonunda kullanılmıştır. [tā kıyāmete olsa gerekdür mürīd (2-b/11), ayrılıp olsam gerek senden ırak (2-a/7)]

Geniş zaman için -r, -Ar ekleri kullanılmıştır. [giderem (2-a/6), iderem (3-b/12), bilürsin (3-a/3), isterem (4-a/13), eylersiz (4-b/11)]. İki yerde -Ar olması beklenen ekin -Ur biçiminde

kullanılmış olması dikkat çekicidir: [şandılar yatur *uyur* sağ u esen (4-b/9), adamı āvara *kılur* hāneden (2-a/15).

Eserde kullanılan görülen geçmiş zaman eki –dU’dür. Bu kullanımda da bazen ikili şekillerin olduğu görülmektedir. Eski Oğuz Türkçesinde, görülen geçmiş zaman ekinin, teklik üçüncü kişi çekimi dışında, ünlüsü yuvarlaktır. Metinde genel olarak bu şeklin hâkim olduğu görülmektedir ancak elimizdeki nüshada beş yerde [böyle gördim ki yoğ-ıdı ben seni (2-a/4), ne sebebden eyledim dinle bunu (2-a/5), ümmetüni ēderem dēdim qabūl (3-b/12), çün babam gel dēdi üş oldım revān (2-a/12), allāha ışmarladım sizi hemān (2-a/12)] ve Milli Kütüphane 9491 arşiv numaralı nüshada iki yerde [çünkü atam gel dēdi oldım revān (27-a/13), dēdim baba ‘alīden ben qaçmazam (28-a/15)] birinci tekil kişi çekiminde ek ünlüsünün düz biçimi kullanılmıştır.

Emir çekiminde Eski Oğuz Türkçesinin standart yapısı dışına çıkılmadığı görülmektedir. Ancak burada dikkat çeken husus ikinci teklik kişi çekiminde pekiştirme göreviyle kullanılan –gIl ekinin bazen kullanılması bazen de kullanılmamasıdır ki bunun sebebini vezinle açıklamak doğru olur kanaatindeyiz: qalmağıl (3-a/2), aqdurmağıl (3-a/8); var (3-a/15), yat (3-a/15).

Metinde kullanılan istek eki –A, şart kipi eki ise –sA’dır. Bu eklerin kullanımında da Eski Oğuz Türkçesinin standart yapısından farklı bir durum bulunmamaktadır.

Eserde Eski Oğuz Türkçesinin birinci teklik kişi eklerinden olan -vAn, -vAnIn, -In ile birinci çokluk kişi eki olan –vUz kullanılmamıştır.

Eserde kullanılan birleşik fiil yapıları şunlardır: pes *turugeldi* yoqaru aqlayu (1-b/9), bu aralıqda *çıkageldi* ‘alī (1-b/12), *aydıvir* kim tā ki bilem anı (2-a/4), *eyleyimedüm* ri ‘āyet ben seni (3-a/3), bunda sır var durur *diyemem* saña (3-b/3).

Eserin manzum olması, ağırlıklı olarak devrik cümlelerin kullanılmasına sebep olmuştur. Yine aynı sebeple cümlelerin oldukça kısa tutulduğu, her dizinin bir cümle olarak düzenlendiği dikkat çekmektedir. Zaman zaman birden çok mısranın bir cümle meydana getirdiği de görülmektedir: pes *turugeldi* yoqaru aqlayu / firqat odıyla yüregın taqlayu (1-b/9).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER

Kütüphanelerimizde birçok nüshası bulunan ve müellifi bilinmeyen eserler arasında zikr edilen Hikāye-i Fâtıma 1491/1492 yılında Edirne Karabulut Mescidi İmamı Halil tarafından telif edilmiştir.

Hikāye nitelikli bu eserlerin kullanım amacı ve kullanılış şekli dikkate alındığında üzerinde çalıştığımız nüshanın müellif hattı ya da yazıldığı döneme yakın bir zamanda istinsah edilmiş bir nüsha olduğu söylenebilir.

Eserin diğer nüshalara kaynaklık ettiği ancak içerik bakımından paralellik arz etmesine karşın bahse konu nüshaların bire bir aynı olmamasından hareketle zamanla birçok değişikliğe uğradığı söylenebilir.

Genel olarak Eski Oğuz Türkçesi dil özelliklerini yansıtan eserde kimi ek ünlüleriyle yardımcı ünlülerin düz biçimlerinin kullanılmış olması dikkat çekicidir.

Bu hikâye de dâhil olmak üzere sade bir dille ve zamanının konuşma dilinin esas alındığı, edebî endişeden ve estetik kaygılardan uzak hikâye nitelikli eserler Eski Oğuz Türkçesi ağız çalışmalarında kullanılabilir.

Kullanım kolaylığı sağlamak açısından bu hikâyelerin tek bir eserde ya da Türkiye Diyânet Vakfının yaptığı gibi bir seride bir araya getirilmesi faydalı olacaktır.

Ağız çalışmalarında bu eserlerin telif/istinsah tarihi bilinenleri, müellif/müstensihlerin adları ve yaşadıkları muhitler belli olanları varsa, metin çalışmalarında onlara ağırlık verilmesi faydalı olacaktır.

Yukarıdaki hususlar dikkate alınarak henüz metni yayımlanmamış eserler tespit edilmeli ve neşredilmelidir.

KAYNAKÇA

- AKAR, Ali (2010), “Lehçe Oluşma Şartları ve Evreleri Bakımından Eski Türkiye Türkçesi” Türklük Bilimi Araştırmaları, Yıl 15, Sayı 28. s. 15-29.
- ÇELEBİOĞLU, Amil (1999), Türk Edebiyatı’nda Mesnevî (XV. yy.’a kadar), Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- DEVELİ, Hayati (2008), “Eski Türkiye Türkçesi Ağızlarının Sınıflandırılması” Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 3/3 Spring 2008.
- DUMAN, Musa (2008), “Eski Türkiye Türkçesi Dönemine Ait Bazı Metinlerdeki Dil Uyumuna Aykırı Örnekler Üzerine” Türk Dili Üzerine İncelemeler, Makaleler, Eski Türkiye Türkçesinden Osmanlı Türkçesine, İstanbul, Kesit Yayınları, s.11-20.
- GÜLSEVİN, Güner (2010), “Eski Anadolu Türkçesi Ağızları Üzerine”, Makaleler I Yaşayan ve Tarihi Türkiye Türkçesi Ağızları, İstanbul, Özel Kitaplar, s.193-207.
- KARAHAN, Leyla (2007), “Eski Anadolu Türkçesinin Kuruluşunda Yazı Dili – Ağız İlişkisi”, IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri, I. Cilt, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 929-938.
- KORKMAZ, Zeynep (2005), “Eski Anadolu Türkçesinde İmlâ-Fonoloji Bağlantısı Üzerine Notlar”, Türk Dili Üzerine Araştırmalar, I. Cilt, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, s.497-508.
- KUZUBAŞ, Muhammet (2007), “Manzum Bir Destan Kitabı (Destân-ı Veysel Karânî, Vefât-ı Hz. Fatıma, Vefât-ı Hz. İbrâhîm, Hikâyet-i Gügercin, Hikâyet-i Geyik)”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research, Volume 1/2, Winter 2007, s. 304-340.
- LEVEND, Ağâh Sırrı (1998), *Türk Edebiyatı Tarihi, I. Cilt*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ÖNLER, Zafer (1990), “Manzum Halk Hikâyelerinden Dâsîtân-ı Cafer-i Dayyâr” Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Elazığ, Fırat Üniversitesi Yayınları, s. 197-226.
- ÖNLER, Zafer (1991), “Manzum Halk Hikâyelerinden Cümcüme Sultan” Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Elazığ, Fırat Üniversitesi Yayınları, s. 371-381.
- SÖYLEMEZ, Mehmet Mahfuz (2007), “Alevî Bektâşi Klasikleri Dâstân-ı İbrâhîm Edhem, Dâstân-ı Fâtıma Dâstân-ı Hâtun”, Ankara, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları.

METİN

[1-a]

1 aña ol cām-ı ecel şunulıcağ / hāzret-i haqqdan yaña gün olıcağ
2 hālet-i nez'e yakın olmış-ıdı / āh u vā-y-ıla cihān tōlmış-ıdı
3 dēdi yakın gel bēru baña kızum / diñlegil kim ne durur saña sözim
4 fātıma ol dem iletdi kulağın / ol mübārek ağzına iletdi yakın
5 dēdi kim kızım budur sözüüm saña / altı aydan kavuşursın sen baña
6 üşde levz nice gelisersin ahı / imdi kızım ağlamağıl sen dahı
7 ol dem anı avidup gitdi idi / anuñ-ıla ya'nī 'ahd etdi idi
8 üşde ol 'ahdıñ günü geldi bu gün / diñle imdi dahı taşlarla dögin
9 bir gece girdi kızımın düşine / işit imdi düş ne durur tuşına
10 şevk gālib oldı çünkim bā-şafā / arzū kıldı kızını ol muştafā
11 taşta geldi dēdi kim yā fātıma / gelmek ardınca olıñuz katıma
12 gönlimün qalmadı şabr u tākati / görecegim geldi seni gey katı
13 'ahdı uzadı hadden esdi intizār / firqatıñ senün baña eyledi kār
14 fātıma çün uyhudan açdı gözün / şükr edüp haqqa yere urdı yüzün
15 gönline te'sir etdi bu hiṭāb / düşdi qalbine bu kerre iztirāb

[1-b]

1 başladı kendüzini kavşurmağa / hem [evün] için taşın devşürmege
2 göreyim gelün dēdi tonanmasın / yanına geldi hüseyin ile hasan
3 birin aldı bir dizine ol ana / birin aldı bir dizine hem yine
4 yüzlerine bakubanın ağladı / yüregün taşdan degülse ağladı
5 firkat odı anda te'sir eyledi / ağlayuban işbu sözi söyledi
6 ey 'acebe kim yuyıyardur başıñuz / yā sizün kim veriserdür aşıñuz
7 yā giyeceğünüzü [kim] yuyısar / öñünize yiyecek kim koyısar
8 saçılırdı[†] kim tarayısar sizün / bişünüzü kim arayısar sizün
9 pes tırugeldi yoğaru ağlayu / firkat odıyla yüregün tağlayu
10 etegin beline tōkdi ol zamān / beyiklerin sığardı şu urdı hemān
11 başların yudı taradı ol zamān / saçlarını taradı ditredi hemān
12 bu aralıqda çıkageldi 'alī / fātımanın gördi bu işde eli
13 un aldı yoğırdı tınmadı / hīç 'alīye bir işini tınmadı
14 hem bu kere nānı bişyār eyledi / zīre gider 'azm-ı muhtār eyledi
15 pes 'alī gördi ki hīç tınmaz aña / dēdi ol dem ey 'aceb n'oldı saña

[2-a]

1 eyle şandı vardur içinde kīn / kim ne bilür kimsenün içindekin

[†] Diğer nüshalarda saçınuzı

2 fâtımaya pes 'alî kıldı su'âl / gözlerüñe sen dahı bundan su'vâl
3 dedi kim yâ fâtıma n'oldı saña / kim ezelki gibi bakmazsın baña
4 böyle gördim ki yoğ-ıdı ben seni / aydıvêr kim tâ ki bilem anı
5 dedi imdi yâ 'alî diñle beni / ne sebebden eyledim diñle bunı
6 bir yere çağırdılar ben giderem / bunları evde koyuban n'iderem
7 anıñiçün söylerem yüz aq / ayrılıp olsam gerek senden ırak
8 dedi yâ kaçan gelürsin eve sen / bu hasan ile hüseyne eresin
9 dedi ayruq anları ben görmezem / bir dahı ayruq bu eve girmezem
10 dedi kim yâ fâtıma bunca söz / .....
11 dedi bu gece düşimde ey hoca / ol babamı görmişem ben bu gece
12 çün babam gel dedi üş oldım revân / allâha ışmarladım sizi hemân
13 fâtıma çünkim bu sözi söyledi / ağlayuban pes 'alî âh eyledi
14 bunı dedi kim budur çarhıñ işi / gösterür eyü yavuz her kişi
15 ayırur oğlanları anadan / adamı âvara kıılır hânedan

[2-b]

1 firâk-nâme-i fâtımatü'z-zehrâ razıyallâhü 'anhâ
2 ey dirîğâ êtdün felek cevri-şedîd / kim düşürür üş seni benden ba'îd
3 el-firâk ayrılırsaruz el-firâk / olmaya müşkil dahı bundan şedîd
4 kalısar öksiz hüseyñ-ile hasan / olısar miñnetlerin her gün mezîd
5 kerbelâda şuşayısar katı / giriser kanına anlarıñ yezîd
6 vermeyiser bir içim şu anlara / êdiser zulm üstine zulm-i cedîd
7 görisersin ..... göñlini / anları katl eyleyicek ol yezîd
8 birin ağı birle êdiser helâk / birisi sikkîn-ile olısar şehîd
9 kan-ıla sürh olısar yaşıl çemen / zehr-ile zerd olısar kevn-i sefîd
10 kime zamed ve kime giryân kime âh / kimisine ye's ve gâm kimine 'iyd
11 anlarıñ olam hayf-ı gülbengi halîl / tâ kıyâmete olsa gerekdür mürîd
12 *fâsl*
13 dedi hayrdur dile eyleyüp âgâh / n'idelüm çünkim budur hükmi ilâh
14 başladı bu günde vaşıyyet eyledi / fâtımaya yalvaruban söyledi

[3-a]

1 dedi kim çün buluşasın ataña / êdesin çok çok selâm benden aña
2 hem aña benden şikâyet kıılmağıl / sen benüm eksüklügüme kalmağıl
3 gey fakîr idüm bilürsin sen beni / eyleyimedüm ri'âyet ben seni
4 bir de bu kim rüz-ı maşşerde beni / göresin sürer zebâniler beni
5 anda sen baña şefâ'at êdesin / zevcelik haqqın ri'âyet êdesin
6 fâtıma dahı 'alîye söyledi / sözi bu birkaç vaşıyyet eyledi
7 dedi öksüzdür hüseyñ-ile hasan / döğüben sögmeyesin [anlara sen]

8 anların gözi yaşın akdurmagıl / boynun egüp yola [bakdurmagıl]
9 dedi bir dağı işit yā ‘alī / cānıma urıcağ [‘azrā’ il eli]
10 rūhımı kabz edüben gitse cān / baña sen kendü elün[le şar kefen]
11 hem dağı kendü elün-ile ço sīne / muṭṭali’ olmasun ayruğ kimesne
12 dedi bu gez ey ‘aliyy-i murtażā / üşde geldi gördüm atam muştafā
13 gök feriştelere dağı hem bile / üşde bunlar geldi ‘azrā’ il-ile
14 dedi gerü yā ‘alī getir kıutum / bu uzağ yola benüm budur kıutum‡
15 tırdı kıatına getürdi bitüyi / dedi var şimden gerü var yat uyı

[3-b]

1 dağı dedi yā ‘alī kaçan beni / defin kıılmağ isteye aç bunı
2 çıkar içindeki mektübü hemīn / bu kefen içre açup bakma hemīn
3 şordı kâğıdı ..... dedi aç baña / bunda şır var durur dëyemem saña
4 lāzım oldu aña bunı vër dëyü / ol da bir söz dedi kim igen eyü
5 [dedi kaçan] kim ol atam muştafā / diledi çift eyleye beni saña
6 [dedi kıızım] buña sen / kim nikāh idem ‘alīye seni ben
7 [.....] rāzı mısın dağı hem / dër misin kıızım bu sözime ne‘am
8 [dedim baba ben] ‘alīden kaçmazam / līk ol söz-ile evden çıkamazam
9 cebrā’ il geldi dedi kim yā resül / hağğ ta‘ālā dedi eder mi kabül
10 cemī’ cennet içinde ne ki var / fāṭımānıñ ola cümle hep bular
11 aña dağı rāzı olmazam dëdüm / ol za‘if ümmetleriñ kıaydın yëdüm
12 ümmetüni ederem dëdim kabül / andan artuğı kabül olur degil
13 cebrā’ il vardı hağğa geldi yine / bu gez iş āsān olup dedi yine

[4-a]

1 anda bir kâğıd getürdi ol emīn / göñlim ol vağtın emīn oldu hemīn
2 kâğıdıñ içinde yazılmış iş bu hūkīm / ol resüle böyle dedi ol hağkīm
3 bilmiş olsun fāṭıma yā muştafā / ümmetüñi gördüm ben aña revā
4 üşde anı ben ri‘āyet eyledüm / mührini aluğ şefā‘at eyledüm
5 kalğa çünkim hep ölüler dirile / cem‘ olup cāy-i ..... dizile
6 şöyle kim biryān u cüryān olalar / kimi mest kimi hayrān olalar
7 birbirine hiç nazār kılmayalar / er midür ‘avrat midür görmeyeler
8 kimseden kimseye olmaya meded / kıardaş oğul kaçā kıalmaya meded
9 tırtuban bunı elümde āşikār / dëyiserem ey kerīm ü kird-gār
10 ol şefā‘at kâğıdıdır buña sen / vërdüñ-idi baña hücçet dëyüben
11 üşde imdi gör elimde hücçeti / baña bağışla bu gün ol ümmeti
12 eyleye ol gün münādī hem nidā / mevķüf ehline yetişe ol nidā
13 isterem meh-rüyı ki atam dağı / ümmeti-y-çün tıtmaya mātem dağı

‡ Diğer nüshalarda “kıutum” yerine “bitüm”

14 dēye kim yā ehl-i mevķūf ķamuñuz / fātımadan göziñüzi yumuñuz
15 tā şırāta uğraya geçe gide / kimsene görmeye anı bunda da
16 çün ‘alīye böyle dēdi ol yüzi ay / hem bundan geçmiş-idi altı ay

[4-b]

1 hıdmet ēderdi aña bir ķarıcuķ / dēdi aña gel berü bir pārecuķ
2 al bu oğlancuķları git imdi sen / mescide varsun hüseyn-ile hasan
3 daħı dēdi kim gelürse görmege / vèrmegil destür içerü girmege
4 girdi içerü namāza başladı / hāķķ ta‘ālaya niyāza başladı
5 çün namāzdan fāriğ oldı ol zamān / kendüni yudı kefenledi hemān
6 hem yine tecdīd-i ĩmān eyledi / diline icrā-yı kur‘ān eyledi
7 bir kilim-ile bürüdi yüzini / allāha ışmarladı kendü özini
8 ol daħı hoş emr-i hūķmu‘l-lāh ile / rūhı teslīm eyledi ‘azrā’ ile
9 geldiler eve hüseyn-ile hasan / şandılar yatur uyur şağ u esen
10 sözi bu-y-ıdı hüseynüñ ey ana / tır namāz vaķtı yakındur uyana
11 geldi hātifden olara bir şadā / meyyite niçe bir eylersiz nidā
12 açdılar yüzini güyā ki o uyur / berķ urur yüzinde nūr şan kim uyur
13 gördiler tāvus gibi cān uçmış hemān / ağlaşup eylediler āh u fiğān
14 şonra bir daħı ‘alī yudı anı / bu işe maħşüş oldur bil anı
15 pes cenāzeyle geçe götürdi tīz / ol muħammed ķabrine yaturdı tīz

[5-a]

1 çün selām vèrdi dēdiler yā muştafā / üşde kızuñ fātıma geldi saña
2 ol yamalu eski giyen fātımañdur bu gelen / ol yalıncaķlığa doyan fātımañdur bu gelen
3 hasretüñ derdi şarardup beñzini tağyīr eden / hicrān odı bağrına koyan fātımañdur bu gelen
4 el degirmenin çeküben muħassel besleyen / cevr-i faķr-ıla gelüben fātımañdur bu gelen
5 boynın dutuban kendüzini alçaķ gören / ol yüce ķadrüñi duyan fātımañdur bu gelen
6 vaşluñı cān u gönülden şevķ eyleyen / ğurbet eyyāmını dutan fātımañdur bu gelen
7 her kaçan ğamdan ne ki maħallinde / maħv ēdüben yoyan fātımañdur bu gelen
8 ümmet için şefā‘at hūccteni şaķlayan / anlarıñ kaydın gören fātımañdur bu gelen
9 bunun-ıla va‘de ēdüp gitmiş-idi yā resül / şabr ēdüp ol güne güvenen fātımañdur bu gelen
10 dēmiş idi üş ardıma gelürken / ağlama örüp (?) ol güne göyün fātımañdur bu gelen
11 intizārlar çeküp arzū ēderdiñ dünyāda / muştulūķ imdi tır uyan fātımañdur bu gelen

[5-b]

1 kolların çıkardı ķabirden hemān / aldı elinden ‘alīnüñ ol zamān
2 yanına aldı nevārüs eyledi / hoş mısın kızum şafā geldiñ dēdi

TIPKIBASIM (Millet Kütüphanesi Ali Emiri Manzum 1412)

اَکَاوُلْ جَامِرِ اَهْلِ صُنُوْدٍ
حَالِنِ نَزْعَه یَقِیْنِ اَوَّلِیْشِکْ
دِدِیْ یَا فِیْ کَلْبِیْ وَ یَا فِیْ دَوْمِ
فَا طَهْرَهْ اَوْلَامِ الدِّیْ فَوَ لَمِیْنِ
دِیْجِیْمِ فَرَمِ بُو دَرَسْمِ سَکَا
اَو یَشْهْ دَوْرَجَهْ کَلِیْسِیْنِ اِنِیْ
اَوْلَمِ اِنِیْ اَو دِیْبِ کَرِیْ اَرِیْ
اَو شَوْهْ اَوْلْ اَعْدَلْ کُوْنِیْ اَعْلَاکْ کُوْنِ
بُو کِجَهْ کِرِیْ فِیْ یَنْکْ دَو شِیْنَهْ
شَوْغِیْ اَلْبَلَدِیْ جُوْنِکُمْ نَا صَفَا
طَلَسْهْ کَلْدِیْ دِیْجِیْمِ یَا فَا طَهْرَهْ
کُو کَلْمِکْ قَالْدِیْ صَبُو وَ طَا فِیْ
مَحْدِ اَو زَارِیْ حَلْدِیْ اَسْرِیْ نَظَا
فَا طَهْرَهْ جُوْنِ اَبُو زَرِیْ اَجْدِیْ کُوْنِ
کُو کَلْمَهْ فَا یَبْرِ اَبْدِیْ بُو حَفَا بَ

1-a

حَضْرَتِ حَقْدَنِ کِیَا کُو نَیْکِ
اَهْ وَ اَبَلَهْ جِهَانِ طُو لِمِشْدِیْ
دِ کَلْمِکْ کَمِ نَهْ دَر دَر سَا کَهْ بُوْنِ
اَو لَهْبَانِ دَرِکْ اَغْنِیْهْ اَلدِیْ یَقِیْنِ
اَلتَّیْبِ اَبْدِیْ فَا دَو شِیْسِیْ سُو کِیَا
اَبْدِیْ فَرَمِ اَعْلَا غَا سَنْدِیْ
اَنُو کِلْمَهْ یَعْنِیْ مَحْدِ اَبْدِیْ اَبْدِیْ
دِ کَلْمَهْ اَبْدِیْ رَا یِ طَلَسْکَهْ دَو کُوْنِ
اَبِیْتِ اَبْدِیْ دَو شِیْنِ اَدْرِیْ طُو شِیْنَهْ
اَدْرِیْ فَرْدِیْ فِیْ اَو اَلصَطْفِیْ
کَلْمَهْ اَرِیْ خَهْ اَو لِمِکُوْرَ قَا عِنَهْ
کُو رِجِیْمِ کَلْدِیْ سُو کِیْ فِیْ
فَرِیْقَدِ سَسُو کْ کَمَا اَلْدِیْ کَا دَرِ
شُکْرُ اَدْرِیْ قَدَهْ یِهْ اَو رِیْ یَعْرَهْ
دَو شِیْنِ قَلْبِنَهْ بُو کَرِ اَضْرَابِیْ

1-b

هَمِّ اَبْنِیْ طَا سِنِیْ دَو شِیْنِ کَمَا
کَا دِنَهْ کَلْدِیْ حَضْرَتِیْ اِلَهْ جِیْنِ
بُو یَنْیِ اَلدِیْ بُو دَرَسْمِ هَمِّ بِنَهْ
فَوْرَهْ کَلْمِکْ طَا سَنْدِیْ دِ کَلْمَهْ غَا لَکْ
اَعْلُو رِجِیْمِ اَسْتِیْبِیْسِیْ سُو اَلدِیْ
فَا سُو کِیْمِ وَ یِ سُو رِجِیْمِ اَسْتِیْبِیْسِیْ
اَو کُو کُوْنِ یَعْنِیْ کَمِ قُو سَسْرِ
بِیُو کُوْرِیْ کِمِ اَلْ اَبِیْسِیْ سَسْرِ لَیْ
فَرِیْقَتِ اَو دِلَهْ فَوْرَهْ کَمِ طَلْفِیْ
کَلْمِکُوْرِیْ صِنَا رِیْ صُو اَدْرِیْ
صَا حِلْمِیْ یِهْ وَ اَدْرِیْ دَرِیْ دِیْ حَفَا
فَا سَلْمُو یِهْ بُو دِیْ طَلْفِیْ وَ اَلْمَا
فَا طَهْرَهْ کَرِیْ کَرِیْ نُو لَمِیْنِ اِنِیْ
دَوْنِ اَلدِیْ بُو خَرِیْ طَهْرِیْ
هَمِّ بُو کَرِیْ نَا دَرِ سَبَا زِ اَلْدِیْ
بِیُو یِهْ کُو رِجِیْمِ هَمِّ طَهْرِیْ کَمَا

2-a

ایله الصبر وادر نهچده کون	فاطمه بیخی علی غازی شوق
کور تو کاکنستدی قوقنه سور	دندیم یافاطمه مودنی سکا
کم اد کایله باقر سنسن نسکا	بویله کوزنم قوغدی بویله
ایلی ذوقیم تاکه بیلم آنه	دیدی ایدی یا علی دکلته
منجیده ایلم دخله قوقی	بویله خایغر دوزوم کدیم
بو تو اوره قوت بندم	ایلیق سولوم بوزون
ایوب اقام کوکنستدی ارای	دیدی یاجایم علی سیر اوسون
جوس ایضینه ایره سین	دینک اوزون ایتیک بکیزم
بو توتی اوزون بواون کوزمر	دنگ کیم یافاطمه بویله سوزوم
دیدی بویله دوشمه اضاجه	اوزنیای کوزنم قوجیه
کوت بیتم کل دنگ اوزون قوام	الها اصراده سنور طمان
فاطمه جوقیم بوز کوزلار	اغلیو خت علی امه ایلدی
بوی ددیگیم بوز جوجلاک	کوسون قونو یادون سوزمش
اوقوز اولغولسک اوزون	
ادقی وده قلو قز خا فز وک	

2-b

ایلیک صبر ایتیک کور کوزنم	فاطمه بیخی علی غازی شوق
ایلیک صبر ایتیک کور کوزنم	دیدی ایدی یا علی دکلته
ایلیک صبر ایتیک کور کوزنم	بویله خایغر دوزوم کدیم
ایلیک صبر ایتیک کور کوزنم	دیدی ایدی یا علی دکلته
ایلیک صبر ایتیک کور کوزنم	بویله خایغر دوزوم کدیم
ایلیک صبر ایتیک کور کوزنم	دیدی ایدی یا علی دکلته
ایلیک صبر ایتیک کور کوزنم	بویله خایغر دوزوم کدیم
ایلیک صبر ایتیک کور کوزنم	دیدی ایدی یا علی دکلته
ایلیک صبر ایتیک کور کوزنم	بویله خایغر دوزوم کدیم
ایلیک صبر ایتیک کور کوزنم	دیدی ایدی یا علی دکلته
ایلیک صبر ایتیک کور کوزنم	بویله خایغر دوزوم کدیم

4-a

4-b

دولتی و خانجی کتدی موغایا دین
کاغدی ایجه یانلی شوق
لیسن اولسون فایله ایضونه
اوشنه اذن عایت ایلم
قاله خوضه هر حاجه اولور
تو بلا میران کیمینا اولور
بورینه ره نظر ظار ایملار
کجه دن کسکه اولایه نسه
قولن بو طمان آست کار
اول شها خسته کیمینا اولور
ایزدی کوریلدن تحقی
ایسترم هر که کیمینا اولور
دکته کوریلدن قات کور
تا جهله فیزیه کجه کیم
جوزینه یانه درضا اولور

سولکم اولوغی ایله اوکلور
ملوک سوکده بویه درضا
کجه کور کور کور کور کور
معرض الاک شفاغت ایلم
ایتم اکلون عایله کجه
کی است کی جولان اولور
ایزدی عورت بو کور
قورن اول جا کجه ماده
دیسر طمان کور کور کور
ویره کور کور کور کور
ناله باغچه اولور ایلم
ایسترم هر که کیمینا اولور
فایله دن کور کور کور کور
کجه کور کور کور کور
معرض ایلم کور کور کور

خدمت اوردی اکاش قار کور
اولور و خفقاری کیمینا
ایلم کور کور کور کور
ایلم کور کور کور کور
ایلم کور کور کور کور
ایلم کور کور کور کور
ایلم کور کور کور کور
ایلم کور کور کور کور
ایلم کور کور کور کور
ایلم کور کور کور کور
ایلم کور کور کور کور
ایلم کور کور کور کور
ایلم کور کور کور کور
ایلم کور کور کور کور

